

Роль ВНЗ у розвитку обдарованості майбутнього фахівця (з досвіду роботи загально університетського Центру роботи з обдарованою студентською молоддю Житомирського державного університету імені Івана Франка) // Житомирщина: минуле, сьогодення, поступ у майбутнє: Наук. зб. / За заг. ред.. П.Ю. Саух, О.М. Швидак, І.І. Ярмошик. - Т. 2. - Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. - 312 с. (С. 100-108).

О.Є. Антонова

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Роль ВНЗ у розвитку обдарованості майбутнього фахівця

(з досвіду роботи загальноуніверситетського Центру роботи з обдарованою студентською молоддю Житомирського державного університету імені Івана Франка)

Сучасне життя світової цивілізації характеризується надзвичайно швидкими темпами розвитку. За таких умов успіху досягають ті держави, які мають висококваліфіковані кадри у високотехнологічних галузях виробництва. Прогрес практично всіх галузей діяльності залежить від людей, які нестандартно сприймають навколишній світ, надзвичайно діяльні, енергійні, працездатні і можуть досягати в обраній ними сфері діяльності високих результатів. Як великі могутні ріки беруть свій початок з тисяч джерел і сотень малих рік, так і суспільний прогрес складається з діяльності тисяч і мільйонів творчих особистостей. Саме люди творчої наснаги долають інертність суспільства, реформують його, а часом і руйнують все те, що для суспільства стало звичним, стабільним, гальмуючим. Отже, пріоритетним напрямком державної політики постає проблема обдарованості, творчості, інтелекту, у якій визначено пошук, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді, стимулювання творчої праці, захист та підтримку талантів. У різних державах означену проблему розв'язують по-різному. Однак здобутки та успіхи найбільш розвинених країн світу у сфері науки, виробництва, розробки нових технологій, культури та освіти свідчать про необхідність радикальної перебудови всієї системи навчання у напрямку створення умов для обдарованої особистості вільно проявляти свої здібності, розвиватися відповідно до своїх схильностей.

У провідних країнах світу проблема обдарованості розробляється з середини ХХ століття, коли ще на рубежі 50-60-х років були створені школи для талановитих дітей та молоді. У США 1972 року Державний Комітет з освіти запропонував ученим розробити Програму з розвитку обдарованості і дати їй визначення, а з 1975 року тут існує Міжнародна асоціація щодо обдарованих дітей; у Великобританії створено Центр досліджень обдарованих дітей та молоді, діє асоціація "Обдарованим дітям"; у Німеччині впроваджено особливу службу консультацій з питань соціального навчання найздібніших учнів; у Франції з середини 80-х років у деяких навчальних закладах з'явилися класи для обдарованих учнів; у квітні 1989 року у Москві при Інституті психології АПН Росії відкрито Центр творчої обдарованості, на базі якого стали з'являтися школи для обдарованих дітей. Тобто педагоги, психологи, соціологи і чиновники цих країн одностайні у своїй думці про необхідність своєчасного виявлення талановитої молоді і розвитку її здібностей.

Для України розбудова системи розвитку обдарованої особистості є необхідною умовою досягнення успіху на шляху розбудови незалежної держави. Зараз і сама доля України певною мірою залежить від того, як ефективно будуть використані інтелектуальні, творчі можливості її народу, кожного громадянина. Ось чому великого значення набуває науково-педагогічне розв'язання проблеми виявлення та розвитку творчих здібностей підростаючого покоління, дослідження теоретичних основ ефективної державної системи підтримки талановитої молоді. Саме тому ще у 1991 році науковцями розроблено програму „Творча обдарованість”, до конкретних позицій якої належать: теоретичні дослідження психолого-педагогічних проблем здібностей, обдарованості, таланту; розробка нових та оновлених концепцій загальної обдарованості, творчої обдарованості, спеціальної та професійної обдарованості, до якої відносять

наукову, технічну, педагогічну, художню, релігійну та ін.; багатопланова, багатоаспектна психолого-педагогічна практична робота у загальноосвітніх школах, дошкільних закладах, ліцеях, гімназіях, а також у вищих закладах освіти.

Сьогодні в Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України “Про освіту”, Національна програма “Діти України”, Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей, Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2007 роки та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді. Її метою є формування цілісної, саморегульованої системи щодо виявлення і підтримки обдарованої молоді; розвитку та реалізації її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, вчителів та викладачів вищих навчальних закладів; активізації навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у вищі заклади освіти, магістратуру та аспірантуру; підготовки наукових, педагогічних та науково-технічних кадрів.

Так, зокрема, у Концепції державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2007 роки зазначається, що в Україні склалася критична ситуація з поповненням національної науки молодими кадрами. „Старіння” української науки вже сьогодні негативно позначається на інноваційно-технологічному розвитку держави. Інтелектуальний творчий потенціал обдарованих учнів і студентів використовується неефективно, оскільки не створено сприятливих умов для реалізації їх здібностей. Інтеграція ж України в загальноєвропейський простір потребує розроблення нових напрямів роботи з обдарованими учнями і студентами. Окрім того, у 2005 році закінчився строк дії Програми роботи з обдарованою молоддю на 2001-2005 роки, затвердженої Указом Президента України від 8 лютого 2001 р. № 78. Однак завдання з упровадження в практику ефективних засобів і технологій виявлення, навчання, виховання і самовдосконалення обдарованої молоді, створення умов для її гармонійного розвитку не виконані в повному обсязі через *недостатність теоретичної обґрунтованості проблеми обдарованості* (зокрема в питаннях підготовки спеціалістів до роботи з обдарованою молоддю), відсутність належного методичного і наукового забезпечення навчально-виховного процесу.

Розвиток же обдарованості майбутнього спеціаліста потребує створення у ВНЗ цілісної, самокерованої системи, яка передбачала б виявлення та підтримку обдарованої молоді; розвитку та реалізацію її здібностей; стимулювання творчої роботи студентів та викладачів; активізацію навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у ВНЗ, магістратуру та аспірантуру, підготовку наукових та педагогічних кадрів.

Передумови для реалізації означеної проблеми у Житомирському державному університеті створювалися впродовж останнього десятиріччя. Зокрема, на *кафедрі практичної психології* активно працює група молодих учених на чолі з доктором психологічних наук В.О. Моляко, які вивчають природу обдарованості, передумови її розвитку, творчість як засіб особистісного росту і гармонізації людських стосунків. *Кафедрами педагогіки, соціальної педагогіки та педагогічної майстерності, інноваційних технологій освіти та виховання, методики викладання іноземних мов* та іншими з початку 90-х років триває плідна робота щодо розробки та впровадження у навчально-виховний процес університету новітніх педагогічних технологій навчання студентів, якими передбачається індивідуалізація навчання майбутніх учителів, розвиток їх творчого потенціалу, максимального врахування природних задатків та здібностей тощо. Аспіранти й докторанти *кафедри педагогіки* активно працюють над дисертаційними дослідженнями, безпосередньо пов'язаними з проблемою обдарованості, питаннями навчання обдарованих студентів та цілеспрямованої підготовки вчителів до роботи з обдарованими дітьми.

Впродовж 1999-2004 років на базі університету проводилися заключні етапи Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки та математики, що дало можливість розробити конструктивні підходи до їх організації. Результативність даної роботи підтверджують перемоги студентів університету в олімпіадах протягом останніх років.

Враховуючи актуальність визначеної проблеми та об'єктивну потребу в обдарованих, творчо працюючих учителях у Житомирському державному університеті імені Івана Франка розроблено *Положення про роботу з обдарованою студентською молоддю*, а з 2003 року діє *Науково-методичний центр роботи з обдарованою студентською молоддю*, який здійснює роботу за такими напрямками: вивчення мотивації навчальної діяльності студентів, їх цільових установок та ціннісних орієнтацій; поетапне діагностування рівня розвитку загальних та професійно-педагогічних здібностей та якостей майбутнього вчителя; організація науково-

дослідницької роботи студентів; підготовка майбутніх учителів до професійно-педагогічної творчості; розвиток художньо-естетичної творчості студентів; розвиток фізичних здібностей та збереження здоров'я майбутніх учителів; довузівська підготовка педагогічно обдарованих школярів.

До структури Центру входять дев'ять підрозділів, кожен з яких виконує певні завдання.

Аналітико-інформаційний. Завдання: створення позитивного інформаційного простору у контексті обдарованості студента; вивчення мотивації навчальної діяльності студентів, їх цільових установок та ціннісних орієнтацій; визначення рівня розвитку професійно-педагогічних здібностей та якостей майбутнього вчителя; розробка пріоритетних напрямів у побудові роботи центру. *Форми та методи роботи:* спостереження, анкетування, тестування, опитування, статистична обробка даних за допомогою математичних методів тощо.

Науково-дослідницької роботи студентів. Завдання: організація та керівництво науково-дослідною роботою студентів; координація роботи Студентського наукового товариства, студентських проблемних груп та наукових гуртків; здійснення зв'язків з факультетами, кафедрами; випуск студентських наукових праць. *Форми та методи роботи:* бесіди зі студентами, зустрічі з досвідченими науковцями, обмін досвідом, науково-практичні конференції, круглі столи, „Школа майбутнього науковця” тощо.

Професійно-педагогічної творчості. Завдання: формування педагогічної компетентності майбутнього вчителя; стимулювання професійної спрямованості та позитивної мотивації студентів на педагогічну діяльність; здійснення навчально-методичної роботи, спрямованої на розвиток у майбутніх учителів педагогічних здібностей; розробка і впровадження комплексу методик щодо розвитку педагогічної креативності; організація педагогічної практики студентів у середніх загальноосвітніх закладах нового типу з метою ознайомлення майбутніх педагогів з творчою лабораторією вчителів-майстрів тощо. *Форми та методи роботи:* активні методи навчання, ділові ігри, тренінги, олімпіади, конкурси педагогічної майстерності, аукціони педагогічних ідей; педагогічний театр, педагогічна практика, відвідування уроків творчо працюючих учителів тощо.

Соціально-педагогічної творчості. Завдання: створення умов для максимального розвитку соціально-педагогічних якостей майбутнього вчителя; організація діяльності волонтерського загону та „Телефону довіри”; організація діяльності студентської соціальної служби. *Форми та методи роботи:* клуб „Волонтер”, „Телефон довіри”, консультативна діяльність, тренінгові програми, соціально-психологічна підтримка студентів.

Підготовка студентів до участі у Всеукраїнських олімпіадах. Завдання: здійснення підготовки студентів до Всеукраїнських олімпіад з предмету та спеціальності; організація і проведення I (факультетського та загальноуніверситетського) туру Всеукраїнських олімпіад з предмету та спеціальності; організація і проведення II (Всеукраїнського) туру студентських олімпіад з дисциплін та спеціальностей університету (як базовий навчальний заклад); розробка технологій та методичних рекомендацій стосовно організації та проведення олімпіад, видання відповідної навчально-методичної літератури тощо.

Художньо-естетичної творчості. Завдання: створення умов для максимального розвитку художньо-естетичних здібностей та можливостей майбутнього вчителя; організація та проведення виставок творчого доробку студентів; випуск друкованого видання, в якому відображати результати творчих пошуків студентської молоді. *Форми та методи роботи:* гуртки художньої творчості на всіх факультетах, ансамблі, вокальні колективи; команди KBK; підготовка та проведення фестивалів, конкурсів, концертів тощо.

Розвиток фізичних здібностей та збереження здоров'я. Завдання: створення умов для максимального розвитку фізичних здібностей та можливостей майбутнього вчителя; пропаганда та формування здорового способу життя студентів. *Форми та методи роботи:* спортивні секції та клуби для всіх факультетів, організація та проведення змагань, турнірів тощо.

Міжнародної та міжрегіональної співпраці. Завдання: підтримка стосунків з іншими вищими навчальними закладами України та зарубіжжя; обмін досвідом стосовно цілеспрямованої роботи з обдарованою студентською молоддю; організація, проведення та участь у студентських науково-практичних конференціях; вивчення досвіду роботи загальноосвітніх навчальних закладів різного типу тощо. *Форми та методи роботи:* організація та проведення студентських науково-практичних конференцій, тематичних читань; зустрічі із зарубіжними науковцями, педагогами тощо.

Довузівської підготовки педагогічно обдарованих школярів. Завдання: виявлення педагогічно обдарованих учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів міста та

області; організація діяльності факультету майбутнього вчителя; підтримка здібної молоді та створення умов для вступу до університету тощо. *Форми та методи роботи:* лекції, семінари, бесіди, ділові ігри, екскурсії, олімпіади, „Дні відчинених дверей”, відвідування лабораторій університету тощо.

За час існування Центру в університеті розпочато створення бази даних щодо здібностей та обдарувань студентів, їх реальних досягнень як під час навчання у ЗОШ, так і в університеті. Розроблено ряд методик щодо визначення професійної спрямованості студентів, мотивації вибору професії, ефективності побудови навчального процесу та форм і методів навчання стосовно розвитку здібностей і схильностей студентів; здійснено діагностику розвитку здібностей та професійного спрямування серед студентів та діагностику домінуючих здібностей у першокурсників університету. З метою стимулювання студентської молоді до науково-дослідницької роботи, Центром здійснюється вивчення досвіду провідних кафедр університету з даної проблеми.

Оновлено роботу Студентського наукового товариства: на кожному факультеті університету створено його осередок, який працює згідно розробленого факультетом плану. Студенти активно залучаються до дослідницької роботи у проблемних групах та наукових гуртках, систематично проводяться зустрічі майбутніх учителів з провідними науковцями університету. Зокрема на засіданнях НСТ факультету іноземних мов з цікавими доповідями виступають керівники науково-методичних лабораторій та наукових шкіл (професор Л.В. Калініна, доценти А.В. Сингаївська, В.В. Євченко, О.Є. Мисечко), а також студенти, які перебували на навчанні у провідних ВНЗ США. Плідно працює "Школа молодого дослідника", основним завданням якої є залучення студентів до науково-дослідницької роботи, оволодіння ними навичками проведення експерименту, написання наукової статті, реферату, курсового та дипломного дослідження.

У 2006-2007 навчальному році з ініціативи Центру запроваджено загальноуніверситетський конкурс студентських наукових робіт, серед завдань якого виявлення обдарованої студентської молоді; стимулювання творчого самовдосконалення студентів; підвищення інтересу до поглибленого вивчення природничо-математичних, історико-філологічних та психолого-педагогічних дисциплін; розвиток навичок науково-дослідницької роботи; пропаганда наукових досягнень та інноваційних технологій.

Центром систематично проводяться виставки студентської наукової творчості, яку мають можливість відвідати практично всі студенти університету. Щорічно виходять збірники студентських наукових праць, зокрема з 2004 року на факультеті іноземних мов (професор Л.В. Калініна) разом з кафедрою педагогіки (доцент О.Є. Антонова) започатковано видання збірника студентських та аспірантських праць "Формування професійної компетентності майбутніх учителів засобами інноваційних освітніх технологій". Традиційними стали збірники фізико-математичного факультету, які готує до видання доцент В.М. Єремєєва та педагогічного факультету (доцент Н.Г. Сидорчук). У 2006 році за участі Центру проведено Всеукраїнську науково-практичну студентсько-аспірантську конференцію „Тенденції розвитку професійно-педагогічної освіти в Україні і за кордоном”, одним із напрямів роботи якої було визначено питання професійно-педагогічної підготовки обдарованих студентів. Відбулася й регіональна науково-практична студентсько-аспірантська конференція „Обдарована особистість: сутність, проблеми, технології розвитку”, присвячена безпосередньо проблемі навчання і виховання обдарованої молоді. За результатами конференцій видано збірники наукових праць студентів та аспірантів.

Активно впроваджуються у навчальний процес форми та методи організації навчальної діяльності студентів, пов'язані із професійно-педагогічним творчим розвитком майбутніх учителів (ділові ігри, мікрОВикладання, моделювання виховних проєктів, аукціони педагогічних ідей, кіноуроки тощо). Для підвищення рівня професійної компетентності майбутніх учителів розроблено та запроваджено спеціальний курс „Підготовка майбутнього вчителя до роботи з обдарованими дітьми”. Вивчено та проаналізовано досвід роботи з обдарованими дітьми у загальноосвітніх закладах міста Житомира та Житомирської області, зокрема гуманітарних гімназій №№ 1, 3, 23 (м. Житомир), Новоград-Волинського НВО „Гімназія ім. Лесі Українки – дошкільний навчальний заклад”, ЗОШ № 5 та № 27 (м. Житомир). Студентами здійснено вивчення умов творчої педагогічної діяльності та проведення опитування вчителів з метою вивчення сутності педагогічної творчості. За матеріалами дослідження підготовлено ряд студентських наукових робіт, зокрема „Особливості навчання інтелектуально обдарованих старшокласників (досвід роботи шкіл м. Житомира)” – Борисов В'ячеслав (студент IV курсу факультету іноземних

мов), "Технологія підготовки майбутнього вчителя до педагогічної творчості" – Ревчук Тетяна (студентка III курсу факультету іноземних мов), "Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до навчання розумово обдарованих учнів" – Ярошук Марина (магістрант педагогічного факультету). Ці роботи були представлені для участі у II етапі Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки у 2004 та 2005 рр., де отримали схвалення.

Відділом підготовки студентів до участі у Всеукраїнських олімпіадах проводяться щорічно факультетські та загальноуніверситетський тури Всеукраїнської студентської олімпіади, в якій беруть участь студенти різних факультетів. Традиційно на факультетах відбуваються заходи за методикою КТС "Свято квітів", виставка-ярмарок "Своїми руками", конкурс-мандрівка „У країну дитинства”, загальноуніверситетські виставки студентської художньої творчості.

Відділом розвитку фізичних здібностей та збереження здоров'я створюються умови для розвитку фізичних здібностей та можливостей майбутнього вчителя. Серед студентів університету проводиться пропаганда здорового способу життя;

Відділом міжнародних та міжрегіональних зв'язків, відділом довузівської підготовки педагогічно обдарованих школярів налагоджено зв'язки з обласним центром науково-технічної творчості учнівської молоді (ЦНТТУМ), місцевим відділом управління освіти, обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти, спільно з якими на базі університету було проведено обласну сесію МАН. Викладачі університету постійно виступають в якості керівників учнівських наукових робіт у межах Малої Академії Наук. У 2004 році доцентами кафедри педагогіки Н.Г. Сидорчук та О.С. Антоною за сприяння керівництва ЦНТТУМ підготовлено та видано методичні рекомендації „Мала академія наук як форма організації наукової діяльності учнів”. З квітня 2005 року щороку Житомирський державний університет виступає базовим закладом для проведення творчого конкурсу серед старшокласників „Педагогічна діяльність – моє покликання”, в якому беруть участь учні 11 класів Житомирської, Вінницької та Хмельницької областей. Переможницею першого конкурсу стала лідер регіонального туру учениця гуманітарної гімназії № 23 м. Житомира (нині студентка факультету іноземних мов нашого університету) Музика Ірина. За матеріалами конкурсу за сприяння Житомирського інституту післядипломної педагогічної освіти видруковано збірку учнівських творчих робіт „Вчитель – моє покликання”

Досвід діяльності Науково-методичний центр роботи з обдарованою студентською молоддю у ЖДУ засвідчує, що для успішного розвитку обдарованості кожного студента у вищому навчальному закладі має бути створено відповідні умови і враховано цілий ряд впливових чинників, серед яких можна визначити як внутрішні, так і зовнішні, а саме:

- *розвиток спадкових даних* – біофізіологічні, анатомо-фізіологічні особливості організму (здатки) – які є передумовою розвитку педагогічних здібностей;
- *створення розвивального середовища* – стимулюючого оточення, яке відповідає розвитку відповідних здібностей;
- *організація цілеспрямованого виховного впливу* на розвиток педагогічних здібностей та обдарувань за умови єдності у діяльності викладачів, студентів, керівництва педагогічного закладу освіти, органів студентського самоврядування, позанавчальних структур;
- *включення майбутніх учителів до педагогічної діяльності* з метою набуття ними певного досвіду її виконання, стимулювання їх активності, що сприятиме дієвому розвитку потенційних можливостей студентів;
- *розвиток емоційно-вольової сфери* студентів, що проявляється у наполегливості щодо виконання завдань, у прагненні до змагань, упевненості у своїх силах і здібностях, повазі до інших, емпатійному ставленні до людей, терпимості до особливостей інших людей, схильності до самоаналізу, толерантному ставленні до критики, готовності поділитися речами й ідеями, незалежності у мисленні і поведінці, почутті гумору;
- *формування відповідної системи цінностей*, що відображається у розвитку реалістичної „Я”- концепції, внутрішньої мотивації, яка зумовлюється ціннісними змістами індивідуальної свідомості, автономністю, самодостатністю, незалежністю від ситуативних чинників, спрямованістю у майбутнє;
- *унікнення чиннику випадковості* шляхом свідомої підготовки викладача до відповідної роботи (створювати майбутньому вчителю ситуації, в яких він міг би реалізуватися „у потрібному місці у потрібний час”, стати для нього тим самим „Своїм Учителем” тощо).

Запропонована концепція ґрунтується на системному підході до вивчення педагогічних явищ та процесів, що дозволяє забезпечити ефективність навчально-пізнавальної, наукової і практичної роботи студентів, спрямованої на реалізацію особистісного і діяльнісного підходів;

сприяє не тільки формуванню знань, умінь і навичок, але й розвитку педагогічних обдарувань, творчого мислення майбутнього педагога, інтелектуалізації його особистості, спонукає до творчої самостійної пошукової діяльності. Професійно-педагогічна підготовка передбачає досягнення максимального розвиваючого ефекту, спрямованого на становлення особистості майбутнього вчителя та реалізацію його творчого потенціалу.

Основною *ідеєю* даної концепції є положення про те, що *реалізуючі свій власний творчий потенціал у процесі навчання у ВНЗ, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів*. Основною ж умовою ефективності роботи з обдарованими студентами вважаємо, перш за все, високий рівень професійної та особистісної компетентності викладачів, які здатні до постійного духовного і творчого зростання, зміни самого себе, усталених стереотипів у поглядах на світ. Не останнє місце займає і бажання працювати з обдарованою особистістю, адже це справа відповідальна і далеко не легка, яка до того ж передбачає відповідну систему стимулювання як студентів, так і творчо працюючих викладачів. Крім того, потребує ґрунтовної розробки педагогічний інструментарій для організації відповідної роботи в університеті, а також підготовки студентів до навчання й виховання обдарованих учнів.

І, ще одне, на чому не можна не зупинитися – це ставлення держави до проблеми виявлення і підтримки талановитої молоді. Велику роль у питаннях виховання обдарованих дітей відводив державі ще К.А. Гельвецій у своїх роздумах щодо природи геніальності і таланту. Він зазначав, що „остання частина виховання полягає в тому, що необхідно створити людину, здатну прославитися в науках і мистецтвах; її довершеність залежить від мудрості законодавця. Якщо він позбавив вихователів від забобонної поваги до старих звичаїв, надав простір їх генію, зацікавив їх надією на нагороду удосконалювати методи виховання, стимулював змагання, тоді, без сумніву, наставники, окрилені цією надією, які мають навички в поводженні зі своїми учнями, дадуть цій і без того розвинутій стороні виховання всю довершеність, на яку вона лише здатна. Гарне чи погане виховання – майже цілком справа законів”. Отже, ці думки стосовно великого значення держави у підтримці виховання обдарованих дітей не втратили своєї актуальності й сьогодні.